



# จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน พุทธศักราช ๒๕๕๕

วันศุกร์ที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

ณ วัดสมุทประคิษฐาราม จังหวัดสระบุรี



จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

วัดสมุหประดิษฐานาราม จังหวัดสระบุรี

วันศุกร์ที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๕





## คำนำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้เชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวายยังพระอารามหลวงอีกวาระหนึ่ง ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ นี้ ได้กำหนดเชิญไปถวายยังวัดสมุหประดิษฐานราม ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี

การถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เชิญชวน ประชาคมจุฬาฯ ตลอดจนองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงกับ มหาวิทยาลัยร่วมกันเป็นเจ้าภาพตั้งที่เคยปฏิบัติมา สำหรับเงินซึ่งผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมบำเพ็ญ กุศลในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานนี้จักได้มอบแก่วัดสมุหประดิษฐานราม เพื่อ ประโยชน์ในการทำนุบำรุงพระอารามและพระศาสนาให้วัฒนาสถาพรสืบไป

ในโอกาสนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก ซึ่งมีเนื้อหา เกี่ยวกับประวัติและพุทธศิลป์ที่น่าสนใจในวัดสมุหประดิษฐานราม และหนังสือหายากเรื่อง “จักรวรรดิวัตรคำฉันท์” มาเป็นบรรณาการ เพื่อเป็นอติถประโยชน์แก่สาธุชนทั่วไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในฐานะผู้รับพระมหากรุณาเชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน ขอเชิญชวนทุกท่านพร้อมใจกันน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายกุศลอันพึงบังเกิดมีในทุกส่วน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และขอให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วม ในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ได้รับอานิสงส์โดยทั่วกัน



(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล)

อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



# พุทธศิลปกรรม ณ วัดสมุหประดิษฐานาราม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จีราวรรณ แสงเพชร<sup>\*</sup>

วัดสมุหประดิษฐานาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญตั้งอยู่เลขที่ ๒๒ หมู่ ๗ ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอสาवให้ จังหวัดสระบุรี คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เดิมชื่อ **วัดไผ่จ้อก้อ** ซึ่งภาษาล้านนาหมายถึงไผ่ต้นเล็กๆ สำหรับประวัติความเป็นมาของพระอารามปรากฏครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวเสด็จพระราชดำเนินกระบวนชลมารคตามเส้นทางนมัสการรอยพระพุทธรูป ครั้นเสด็จถึงบริเวณหน้าวัดไผ่จ้อก้อ กระบวนเรือติดันทรายถ่าน้ำป่าสัก บริเวณหน้าวัด ซึ่งเป็นพระอารามขนาดเล็กที่ร่มรื่นแต่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม เจ้าพระยานิกรบดินทร์มหินทรมหากัลยาณมิตร (โต) สมุหนายก ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ประสงค์จะบูรณะพระอารามขึ้นใหม่<sup>๑</sup> ครั้นแล้วเสร็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระอารามหลวง พระราชทานนามว่า **วัดสมุหประดิษฐานาราม** เพื่อเป็นเกียรติยศตามนามเจ้าพระยานิกรบดินทร์

---

<sup>\*</sup> หัวหน้าภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>๑</sup> เจ้าพระยานิกรบดินทร์มหินทรมหากัลยาณมิตร (โต) ได้ทำการวางฤกษ์ก่อสร้างพระอุโบสถ เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๑ อนึ่ง เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ต้นตระกูลกัลยาณมิตร เป็นบุตรของหลวงพิไชยวาริ (เจ้าสัวมั่ง แซ่อึ้ง) ซึ่งเป็นชาวจีนฮกเกี้ยน ที่ได้รับราชการสังกัดกรมท่าซ้ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต่อมาได้เข้ารับราชการค้าสำเภาต่อจากหลวงพิไชยวาริบิดาและเจริญก้าวหน้าในราชการมาโดยลำดับ จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาราชสุภาวดีศรีบรมวงษ์ ตำแหน่งว่าที่สมุหนายก ตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯเป็น เจ้าพระยานิกรบดินทร์มหินทรมหากัลยาณมิตร ตำแหน่งสมุหนายก เจ้าพระยานิกรบดินทร์ เป็นผู้สร้างวัดกัลยาณมิตรรวมหาวิหาร เขตธนบุรี ปากคลองบางกอกใหญ่ ณ บริเวณนิเวศสถานเดิมนาม “บ้านกุฎิจีน” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งเป็นแม่กองบูรณะวัดเขาแก้ววรวิหาร อ.เสาให้ จังหวัดสระบุรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบีเอตริศภัทราวุธดีและพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายู พระราชธิดากับเจ้าจอมมารดาแสง ซึ่งทั้ง ๒ พระองค์มีศักดิ์เป็นหลานตาทวดของ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ มีพระประสงค์จะบูรณะพระอาราม จึงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้พระยาพิไชยรณรงค์สงครามเจ้าเมืองสระบุรี<sup>๒</sup> ในขณะนั้น ทำการปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ภายในพระอารามครั้งใหญ่ประกอบด้วย พระอุโบสถ ปฏิสังขรณ์ส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม รวมทั้งงานปูนปั้นประดับภายนอกอาคาร และว่าจ้างช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายใน พระอุโบสถทั้งหมด นอกจากนี้ยังสร้างศาลา หมู่กุฏิสงฆ์ หอระฆัง ตลอดจนสร้างโรงเรียน ประชาบาลนาม *โรงเรียนประถมสมุหประดิษฐ์* สำหรับกุลบุตรกุลธิดา ได้ศึกษาเล่าเรียน

ภายในพระอารามวัดสมุหประดิษฐ์ารามแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส เขตพุทธาวาสประกอบด้วยอาคารสำคัญคือพระอุโบสถและพระเจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งแรกสถาปนาพระอาราม ตั้งขนานหันหน้าออกสู่ลำน้ำป่าสัก เขตสังฆาวาส มีอาคารสำคัญคือกุฏิหมู่เรือนปั้นหยา หอฉัน หอสดมภ์ ศาลาการเปรียญและหอระฆัง สำหรับรูปแบบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมที่สำคัญภายในพระอารามประกอบด้วย

## พระอุโบสถ

พระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด ๕ ห้อง มีความกว้าง ๘.๕๐ เมตร ยาว ๒๒.๔๐ เมตร สูง ๑๖.๕๐ เมตร หันหน้าออกสู่แม่น้ำป่าสัก ส่วนหลังคาตักชั้นมุงกระเบื้องดินเผา (ภาพที่ ๑) ที่ส่วนด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถทำเป็นหลังคาลาดตักชั้นรองรับส่วนชานคาด้วยเสาพาไล หน้าบันพระอุโบสถประดับลายปูนปั้นรูปช่อดอกพุดตานใบเทศ ส่วนกลางเป็นรูป *พระมหาปราสาท* อันเป็นตราพระราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถัดลงมาเบื้องล่างบนหน้าบันชั้นลดบันเป็นสัญลักษณ์รูป *ตราราชสีห์* อันหมายถึงตราสมุหนายก ตราประจำตำแหน่งเจ้าพระยานิกรบดินทร์ มหินทร

---

<sup>๒</sup> เจ้าพระยาพิไชยรณรงค์สงคราม (สุ่ม) เจ้าเมืองสระบุรี เป็นบุตรคนสุดท้ายของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ มีศักดิ์เป็นอาของเจ้าจอมมารดาแสง

มหากัถยาณมิตร ซึ่งได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งปรากฏที่เมืองบนของจตุรราชสีห์ (ภาพที่ ๒) บริเวณรอบพระอุโบสถก่อเป็นฐานสิงห์ ตั้งประดับเสมาศิลาสีเขียวจำหลักประจำทิศทั้ง ๘ ถัดออกไปเป็นทางเดินเวียนประทักษิณและกำแพงแก้วที่ก่อล้อมรอบกุระเมืองปรุเคลือบสีเขียวต่อเชื่อมกับซุ้มประตูทางเข้า ๔ ทิศ ซุ้มประตูด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถปั้นประดับเป็นรูปพระมหามงกุฎ เบื้องล่างเป็นรูปช้าง ๓ เคียง อันจำลองมาจากตราไอยราพตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาพที่ ๓)

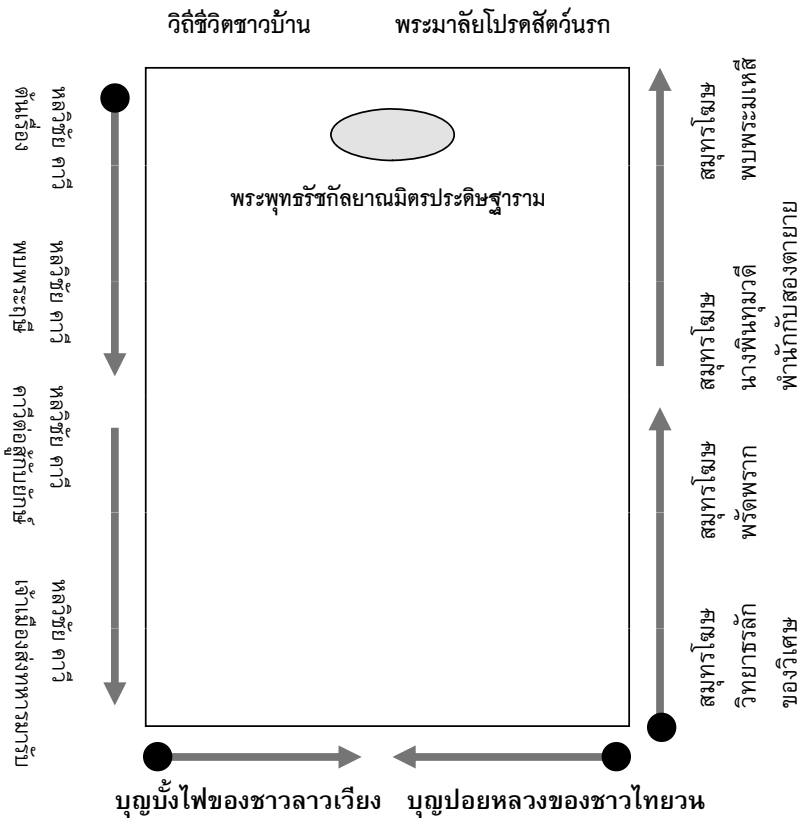
ส่วนฐานพระอุโบสถก่อเป็นฐานสิงห์ ผนังพระอุโบสถเจาะช่องหน้าต่างด้านละ ๕ ช่อง ที่กึ่งกลางผนังหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังเจาะเป็นช่องประตูทางเข้าออกบนกรอบซุ้มประดับลายปูนปั้นเป็นลายแจกันประกอบดอกพุดตานใบเทศเช่นเดียวกับซุ้มหน้าต่าง บานประตูประดับลายรดน้ำรูปเสี้ยววงล้อถืออาวุธยืนอยู่บนหลังสิงห์อิทธิพลศิลปะจีน (ภาพที่ ๔)

### **พระพุทธรูปกัถยาณมิตรประดิษฐานราม**

ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาสุโขทัยปางมารวิชัยหล่อด้วยสำริดขนาดหน้าตักกว้าง ๒ ศอก ๑๐ นิ้ว ตามประวัติกล่าวว่าอัญเชิญมาจากเมืองเก่าสุโขทัย มีพุทธลักษณะที่งดงามพระพักตร์ยาวรีเป็นวงรูปไข่รีคมีเป็นเปลวไฟ ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิกว้างเป็นแผ่นขนาดใหญ่ยาวจรดพระนาภี ประทับนั่งขัดสมาธิราบประดิษฐานบนฐานชุกชีลงรักปิดทองประดับกระจก (ภาพที่ ๕) เบื้องล่างมีรูปหล่อพระอัครสาวกนั่งพนมมือขนาดข้างอยู่ ๒ ด้านศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ สำหรับพระพุทธรูปปฏิมาประธานสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกได้ถวายนามว่า **พระพุทธรูปกัถยาณมิตรประดิษฐานราม** เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓



แผนผังที่ ๑ : การจัดวางภาพจิตรกรรมพระอุโบสถวัดสมุหประดิษฐานราม  
 อ.เส้าไห้ จ.สระบุรี



## ภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ เป็นงานจิตรกรรมสีฝุ่น เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ครั้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้าจอมมารดาแสงพร้อมด้วยพระธิดา ๒ องค์คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบีเอตริกซ์ทรายูวดี<sup>๓</sup> และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายู ภาพตอนบนเหนือกรอบช่องหน้าต่างจรดเพดานทั้ง ๔ เขียนเป็นลายราชวัตรภายในบรรจูลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนพื้นสีขาว<sup>๔</sup> (ภาพที่ ๖) ปัจจุบันภาพจิตรกรรมฝาผนังได้รับการบูรณะในส่วนที่ชำรุด ตามกระบวนการวิจัยอนุรักษ์ภาพจิตรกรรม โดยช่างจากกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖<sup>๕</sup>

ในส่วนของเนื้อหาภาพจิตรกรรมและการวางโครงเรื่อง นับว่ามีความโดดเด่น อีกทั้งยังแสดงเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตชุมชนและการผสมผสานวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองที่หลากหลายบริเวณรอบพระอารามและท้องที่ในจังหวัดสระบุรีได้อย่างชัดเจน (แผนผังที่ ๑)

---

<sup>๓</sup> พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบีเอตริกซ์ทรายูวดี ได้รับพระราชทานนามตาม เจ้าฟ้าหญิงเบียทริซ พระราชธิดาองค์สุดท้ายของในสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร อนึ่ง เจ้าจอมมารดาแสงพระมารดาได้ประสูติโอรสธิดา ๔ องค์ คือ

พระองค์เจ้าอิศรวงศ์วรราชกุมาร (๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๓ - พ.ศ. ๒๔๑๕)

พระองค์เจ้านภางค์นิพัทธพงศ์ (๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ - พ.ศ. ๒๔๑๙)

พระองค์เจ้าบีเอตริกซ์ทรายูวดี (๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ - ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖)

พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายู (๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ - ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๙)

สำหรับพระองค์เจ้าอิศรวงศ์วรราชกุมารและพระองค์เจ้านภางค์นิพัทธพงศ์ สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ดังนั้นเมื่อมีการบูรณะพระอาราม วัดสมุหประดิษฐานราม จึงมีเจ้านายอุปถัมภ์พระราชทรัพย์ ๒ องค์

<sup>๔</sup> ลายราชวัตรประกอบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ รูปแบบเดียวกับวัดสมุหประดิษฐานราม ดังที่กล่าวมานี้มีปรากฏอีกแห่งหนึ่งภายในเขต อ.เสนาให้ จังหวัดสระบุรี คือภาพจิตรกรรมเบื้องหลังพระพุทธปฏิมาประธานวัดจันทบุรี

<sup>๕</sup> รายงานการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมวัดสมุหประดิษฐานราม, เอกสารอัครลำเนาเย็บเล่ม กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

ผนังพระอุโบสถฝั่งซ้ายของพระพุทธปฏิมาประธานเขียนเรื่อง **พระมาลัยโปรดสัตว์นรก**

**นรกภูมิ** หมายถึง ภูมิที่มนุษย์ได้รับการทรมานในลักษณะต่างๆ อันเนื่องมาจากผลที่มนุษย์ผู้นั้นได้กระทำไว้ในทางอกุศลกรรม ทั้งกายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม

ภาพพระมาลัยโปรดสัตว์นรก เป็นภาพที่มีความโดดเด่นด้านเนื้อหาและการจัดวางองค์ประกอบ มีการลงสีพื้นหลังเข้มด้วยสีเทาและสีดำ ไล่ระดับน้ำหนักร้อนน้ำหนักเข้มและร่องรอยฝีแปรงที่เน้นการแสดงบรรยากาศห่อหุ้มเศร้าหมองในนรกภูมิ ที่มุมของภาพด้านบนแสดงภาพพระมาลัยถือตาลปัตรหาลงมายังนรกภูมิเพื่อโปรดสัตว์นรก โดยแบ่งนรกออกเป็นขุมต่างๆ ซึ่งในภาพจิตรกรรมจะเขียนผสมรวมกันทั้งนรกขุมใหญ่ **สัตยชีพนรก สังฆานรก มหาตปนรก** และนรกขุมที่ล้อมรอบสัตยชีพนรก ๑๖ ขุม<sup>๖</sup> (ภาพที่ ๗, ๘, ๙)

**สัตยชีพนรก หรือสัตยชีวะ** หมายถึง นรกที่บุคคลฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทำโจรกรรม ช่มเหล รุกรานที่วัด ที่บ้าน ที่ไร่ ที่นาของบุคคลอื่น ด้วยอำนาจอกุศลกรรม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดนรกขุมนี้ เสมอทุกข์แสนสาหัส ถูกสับ ฟัน ทบตี แต่เนื้อหนังจนเหลือแต่กระดูกขาดใจตายเมื่อมีลมพอกก็จะกลับมีชีวิตบังเกิดขึ้นมารับโทษทุกข์ต่อไป เกิด ตับสลับไปจนสิ้นกรรมสัตว์ที่เกิดในนรกขุมนี้มี ๕๐๐ ปี เทียบ ๑ วัน ๑ คืน ในสัตยชีพนรก เท่ากับ ๙ ล้านปีในเมืองมนุษย์

**สังฆานรก** นรกขุมใหญ่อันดับที่ ๓ บุคคลทำหยาบช้าทารุณสัตว์ต่างๆ นานา เมื่อไปบังเกิดในนรกขุมนี้ มีอินทรียิวกลวิการวิปริตต่างๆ เช่น ตัวเป็นคนหัวเป็นกระบือ ตัวเป็นช้างหัวเป็นคน ถูกโยยตีด้วยตะบองเหล็กและก้อนเหล็กที่มีเปลวเพลิงลุกโชน ภูเขา นรกที่ลุกโชนด้วยเปลวเพลิง กลิ้งมาบดแหลกย่อยยับไป ตายแล้วกลับเป็นขึ้นมารับโทษอีก อายุของสัตว์นรกขุมนี้ประมาณ ๒,๐๐๐ ปีนรก เทียบ ๑ วัน ๑ คืน ในนรกขุมนี้เท่ากับ ๑,๔๕๐ ล้านปีมนุษย์

<sup>๖</sup> สมุทช้อย, กรุงเทพฯ : มรดกไทย โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒, หน้า ๔๕-๕๑. และ พญาโลที, ไตรภูมิพระร่วง, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลาปารมณาคาร, ๒๕๐๔, หน้า ๑๕-๒๐.

**มหาตปนรก** นรกขุมใหญ่ลำดับที่ ๗ บุคคลเป็นพระยา มหาอำมาตย์ มีความเห็นเป็นมิชฌาทีฐิ จิตใจหยาบซ้า ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ด้วยอกุศลกรรมนี้ จะถูกเพลิงนรกเผาหลาวเหล็กใหญ่เท่าลำตาลผุคขึ้นเสียบแทงร่างกาย ตายแล้วเป็นกลีบขึ้นมาอีกหมุนเวียนไปประมาณ ๑ กัลป์

**เวตรณีนรก (นรกป่า)** ทำร้ายผู้อื่นใช้กำลังชิงทรัพย์สินผู้อื่น เมื่อตายไปจะได้รับโทษถูกแทงทุบตี ด้วยอาวุธที่ล้วนเป็นเหล็กแดงเป็นเปลวเพลิง หากหนีลงแม่น้ำเวตรณี เนื้อตัวจะถูกตัดขาดด้วยอาวุธนานาชนิด น้ำในแม่น้ำก็จะแสบเนื้อตัวแสตสหาสัตว์ทุกซ์ทรมาณอย่างยิ่ง

**สุนัขนรก (นรกป่า)** ผลกรรมจากการกล่าวคำสมนธิพรามณั บิตามารดา ครูอาจารย์ ผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อตายไปเกิดในนรกขุมนี้ จะถูกสุนัขนรกตัวโตเท่าช้างรุมขบกัด อีกรั้งแร้งและกาปากเหล็กแดงลุกเป็นไฟรุมจิกกินได้รับทุกขเวทนาสาหัส

**สัตติहनรก (นรกป่า)** ผู้ที่ลักขโมยทรัพย์สิน บ้ายความผิดให้ผู้อื่น แล้วยึดเอาทรัพย์สินมาเป็นของตน ตายไปถูกยมบาลล้อมไล่ฟ่งแทงด้วยหอก จนมีบาดแผลเต็มร่าง

**โลหกุมภีนรก (นรกป่า)** ผู้ใดตีพระ บิตามารดา ผู้มีอุปการะคุณ เมื่อตายไปถูกยมบาลจับเท้าหย่อนหัวลงไปในหม้อเหล็กแดงโม่โตเท่าภูเขา น้ำเหล็กแดงลวกเนื้อตัวร้อนและเจ็บปวดอย่างยิ่ง

**โลหสิมพลีนรก (นรกป่า)** ลงโทษชายหญิงที่คบชู้ด้วยเมียเขาัวเขา เมื่อตายไปถูกค้อนขึ้นต้นจิว ต้นจิวสูงได้ ๑ โยชน์ หนามจิวยาวได้ ๑๖ นิ้วมือเป็นเปลวไฟลุกอยู่ มีแร้งปากหนากาปากเหล็กคอยจิกเนื้อ มีสุนัขคอยกัด ยมบาลก็เอาหอกดาบหลาวแหลนแทงให้ป็นขึ้นต้นจิว หนามจิวบาดไล่ได้รับทุกขเวทนา

**มิชฌาทีฐีนรก (นรกป่า)** ลงโทษผู้ซึ่งเห็นว่าบุญไม่มี บาปไม่มี บุญคุณพ่อแม่ไม่มี ไม่ทำบุญทำแต่บาป ตายไปถูกยมบาลใช้หอก ดาบ แหลน หลาว และค้อนเหล็กดงทิ่มแทงได้รับความเจ็บปวดทรมาณ

อนึ่งการเขียนภาพที่เกี่ยวกับนรกภูมิ มีปรากฏในเขตท้องที่อำเภอเส้าให้จังหวัดสระบุรี ที่ดงงามนำชมอีกแห่งหนึ่งคือ ภาพจิตรกรรมที่เขียนประดับภายในวิหารจัตุรมุข

ยอดพระปรารักษ์ วัดเขาแก้ววรวิหาร โดยเขียนภาพนรกภูมิและเปตวิสัยร่วมกับภาพพระสงฆ์  
ปลงอัฐภกรรมฐาน<sup>๗</sup> ซึ่งแตกต่างจากวัดสมุหประดิษฐานราม ที่เขียนภาพพระมาลัยโปรดสัตว์  
ในนรกภูมิ นอกจากนี้ยังปรากฏภาพนรกภูมิในเนเมียราชชาดก ที่วัดจันทร์บุรี

ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระพุทธปฏิมาประธาน ผนังขวาเขียนเรื่องภาพ **วิถีชีวิต  
ชาวบ้าน** สันนิษฐานว่า คงจะจำลองภาพมาจากสถานที่จริงคือหมู่บ้านบริเวณรอบๆ  
พระอารามมีอาคารก่ออิฐถือปูนอิทธิพลศิลปะจีนปรากฏเป็นอาคารหลักของภาพ เบื้องล่าง  
มีแสดงภาพวิถีชีวิตที่สมถะและเรียบง่ายของชาวบ้าน กำลังล้อมวงเตะตะกร้อ เด็กๆ เล่น  
ขี้ม้าส่งเมือง ถัดขึ้นไปเป็นลำน้ำป่าสัก ภาพทิวทัศน์ป่าโปร่ง แนวโขดหินริมตลิ่งเรียงสลับ  
ซ้อนกันและลานดินแดงขนาดใหญ่ สำหรับการเขียนภาพต้นไม้มักมีการไล่น้ำหนักแสง-เงา  
รายละเอียดเหมือนจริงตัดเส้นด้วยสีดำ ถัดขึ้นไปชิดกับแนวขอบผนังมีภาพเด็กเลี้ยงควาย  
สลับกับภาพหนุ่มและสาวไทยวนหยอกล้อเกี้ยวพาราสี ด้วยกิริยารื่นเริงสนุกสนาน  
ภาพชาวบ้านนั่งเอกเขนกอยู่ริมแม่น้ำ ตอนบนสุดของผนังระบายแนวเส้นขอบฟ้าด้วย  
สีน้ำเงินเข้ม (indigo) ไล่ระดับลงมาจากบนเข้ากับบรรยากาศเบื้องล่าง ซึ่งลักษณะดังกล่าว  
เป็นที่นิยมในการเขียนภาพจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ (ภาพที่ ๑๐,๑๑)

ผนังด้านสกัดระหว่างช่องหน้าต่างฝั่งขวาที่ต่อเชื่อมกับภาพวิถีชีวิตชาวบ้าน  
เขียนเรื่อง หลวิชัย คาถา (ภาพที่ ๑๒-๑๕)

**หลวิชัย คาถา** เนื้อหาแต่เดิมเป็นชาดกลำดับที่ ๒๘ ในปัญญาสาตกชื่อ **ว่า  
พหลาคาถาชาดก** ซึ่งระจนาเป็นภาษาบาลีโดยพระเถระชาวเชียงใหม่ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑  
มีเค้าเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายในยุคนั้น กลวิธิตำเนินเรื่องคล้ายกับนิบาตชาดก  
หรืออรรถกถาชาดกแต่ขึ้นเป็นต้นแบบในศรีลังกา สารของเรื่องปัญญาสาตกทั้ง ๕๐ เรื่อง  
จะพรรณนาถึงการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ การตั้งมั่นที่จะบรรลुพระโพธิญาณ

---

<sup>๗</sup> รายละเอียดการวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมและพุทธศิลปกรรม วัดเขาแก้ววรวิหาร ดูที่ จีราวรรณ แสงเพ็ชร, “พุทธศิลปกรรม วัดเขาแก้ววรวิหาร อ.เสนาไห้ จังหวัดสระบุรี และเบญจสุททธิงคคา ท่าหินลาด” จุฬาลงกรณ์  
มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน วันศุกร์ที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๒.

ก่อนที่จะประสูติและตรัสรู้เป็นสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นต่อมามีการ  
ตัดแปลงให้แตกต่างไปจากเนื้อหาเดิม โดยเพิ่มอิทธิปาฏิหาริย์ทำให้เรื่องราวน่าสนใจมาก  
ยิ่งขึ้น ดังปรากฏคำประพันธ์ทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรองตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาคือเรื่อง  
เลื้อโคคำฉันทของพระมหาราชครู ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า  
นภาลัย ทรงพระราชานิพนธ์เป็นบทละครนอกเรื่อง คาวี

สำหรับภาพจิตรกรรมวัดสมุหประดิษฐารามเขียนเรื่องหลวิชัย คาวีจำนวน  
๔ ห้องภาพโดยมีได้เขียนตลอดจนกระทั่งถึงตอนจบของเรื่อง การจัดเรียงลำดับเริ่มต้นจาก  
ห้องภาพที่ ๒ ด้านในเขียนตอนแม่โคถูกแม่เสือฆ่า ลูกเสือกับลูกโคช่วยกันฆ่าแม่เสือ  
จากนั้นทั้งลูกเสือกและลูกโค ซึ่งมีความรักกันดุจพี่น้องร่วมอุทร จึงออกเดินทางผจญภัย  
ไปด้วยกัน

ห้องที่ ๓ เมื่อลูกเสือกและลูกโคเดินทางมาจนถึงกลางป่าได้พบพระฤๅษี พระฤๅษี  
ชูปลูกเสือกและลูกโคเป็นมนุษย์ ลูกเสือกมีนามว่าหลวิชัย ลูกโคชื่อคาวี จากนั้นทั้ง ๒ ผাগตัว  
เป็นศิษย์ พระฤๅษีได้สอนศิลปวิทยาแก่หลวิชัยและคาวี ครั้นเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจึงลา  
พระฤๅษีออกเดินทางต่อไป

ห้องที่ ๔ หลวิชัยและคาวีได้เดินทางผ่านมาจนถึงเมืองจันทบุรี คาวีเดินไปตักน้ำ  
ในบึง และได้ต่อสู้กับยักษ์ที่ทำร้ายชาวเมือง คาวีใช้พระขรรค์ที่ได้รับจากพระฤๅษีฆ่ายักษ์ตาย

ห้องที่ ๕ เจ้าเมืองจันทบุรีทราบเรื่องคาวีปราบยักษ์ได้ จึงส่งกองทหารมารับเพื่อ  
จะให้อภิเษกกับพระธิดา ภาพจิตรกรรมแสดงเหตุการณ์หลวิชัยและคาวีเดินทางเข้าเมืองไป  
พร้อมกับกองทหาร คาวีตอบปฏิเสธโดยทูลให้เจ้าเมืองยกพระธิดาให้หลวิชัยพี่ชาย หลวิชัย  
ได้ตำแหน่งเป็นอุปราช ส่วนคาวีปรารถนาจะเดินทางต่อไป ที่เบื้องล่างของภาพเหตุการณ์  
ดังกล่าวปรากฏภาพชีวิตชาวกระเหรี่ยง ๒ คนกำลังตำข้าว แต่งกายด้วยเสื้อชุดยาวกรอม  
ข้อเท้าลายทางแนวตั้ง มุ่นมวยผมตลบม้วนไว้ที่กลางกระหม่อม ถัดไปเบื้องหลังเป็นเรือนไม้  
ไผ่เครื่องผูกที่พำนักหลังคามุงหญ้าแฝกและอีก ๒ คนกำลังล่าสัตว์ใช้หน้าไม้ยิงถึงที่เกาะ  
บนต้นไม้ (ภาพที่ ๑๔, ๑๕)

ผนังหุ้มกลองด้านหน้าตรงข้ามพระพุทธรูปมีภาพเขียนเรื่องประเพณีพื้นบ้าน จัดเป็นรูปชบวน ๒ กลุ่ม เดินหันหน้าเข้าสู่จุดศูนย์กลางคือประตูพระอุโบสถ (ภาพที่ ๑๖ และภาพที่ ๑๘)

ชบวนฝั่งขวาเขียนเรื่อง **บุญบั้งไฟของชาวลาวเวียง** ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองสระบุรี เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวปราบเจ้าอนุวงศ์ ปี พ.ศ. ๒๓๗๑<sup>๘</sup> นอกจากนี้ยังคงปรากฏหลักฐานสำคัญคือวัดจันทบุรี ซึ่งหมายถึงนครเวียงจันทน์ ในเขตท้องที่ อ.เส้าให้ จังหวัดสระบุรี

บุญบั้งไฟ ประเพณีการแห่บั้งไฟหรือบุญเดือน ๖ เป็นประเพณีสำคัญตราไว้ใน บทบัญญัติสังคมอีสานที่เรียกว่า **ฮีตสิบสองคองสิบสี่** เป็นประเพณีขอฝนของชาวลาวและชาวอีสาน ก่อนการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อบูชาพญาแถนให้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ ประเพณีนี้จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ขึ้น<sup>๙</sup>

ภาพจิตรกรรมบุญบั้งไฟ ช่วงหัวและท้ายชบวนประกอบด้วยกลุ่มนักดนตรีพื้นบ้าน อาทิ แคน ข้อง โหม่ง ปี่ ฉาบ กลอง เล่นดนตรีสลับกับผู้ที่รำเซิ้งด้วยลีลาท่าทางครึกครื้น สนุกสนาน หยอกล้อไปตามจังหวะเสียงเพลง ตอนกลางชบวนเป็นกลุ่มชายฉกรรจ์ ๖ คน แยกบั้งไฟ ส่วนหัวจำหลักเป็นรูปพญาคคกแต่งด้วยวงอุระตลอดความยาวของ กระบอกไม้ไผ่ ชายทุกคนนุ่งผ้าหยักครึ่งเหนือโคนขาโพกศีรษะท่าทางทะมัดทะแมง และที่เดินปิดท้ายชบวนคือกลุ่มหญิงชาวลาว นุ่งผ้าซิ่นมีผ้าพาดบ่า เก้าฝามเป็นมวยทรงสูง (ภาพที่ ๑๖, ๑๗)

---

<sup>๘</sup> ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา (เรียบเรียง) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๗ กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๗, หน้า ๓๘.

<sup>๙</sup> สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๗, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒, หน้า ๒๒๕.

ขบวนฝังซ้ายสันนิษฐานว่าเขียนเรื่อง **บุญปอยหลวง**<sup>๑๐</sup> ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ซึ่งได้ตั้งบ้านเรือน ณ เมืองสระบุรี เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมหลวงเทพหริรักษ์ ยกทัพไปตีเมืองเชียงแสน ได้ครอบครวั ๒๓,๐๐๐ ครวัเศษ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาลงครวั โปรตฯให้แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนตั้งบ้านเรือน ณ เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองน่าน เมืองเวียงจันทน์ อีกส่วนหนึ่งถวายนครหลวงกรุงเทพฯ โปรตฯให้ตั้งบ้านเรือน อยู่เมืองสระบุรีบ้างและแบ่งไปอยู่เมืองราชบุรี<sup>๑๑</sup> (ภาพที่ ๑๘-๒๐)

คำว่า **ปอย (พอย)** มาจากคำว่า ปะเว หมายถึง ประเพณี การจัดงานเฉลิมฉลอง<sup>๑๒</sup> **บุญปอยหลวง** เป็นงานบุญที่ฉลองศาสนสมบัติจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อให้เกิดอานิสงส์ ต่อตนเอง ครอบครัวและหมู่คณะ จากภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีในหมู่ชาวไทยวนและชาวพื้นเมืองกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในท้องถิ่นนี้ สันนิษฐานว่าอาจเล่าเรื่องงานบุญ ปอยหลวง ที่จัดขึ้นในวาระการฉลองพระอารามวัดสมุหประดิษฐาราม โดยมีการจัดขบวน **แห่ครวัทาน** อย่างยิ่งใหญ่ ด้านหน้ามีขบวนที่แบ่งออกเป็น ๒ สาย ที่หัวขบวนมีฆ้องโหม่ง

---

<sup>๑๐</sup> แต่เดิมมีการให้ความหมายภาพนี้ว่า **ภาพประเพณีแห่กระทงเสี้ยว** ซึ่งเป็นการสะเดาะเคราะห์ เมื่อเกิด ภัยอันตรายถวายแก่เจ้าป่าเจ้าเขา แต่จากการศึกษาพบว่าคำว่า กระทงเสี้ยว ไม่ปรากฏในประเพณี และวัฒนธรรมของชาวล้านนา คำว่า กระทง ในภาษาล้านนาหากหมายถึงการสะเดาะเคราะห์จะใช้คำว่า **“สะตวง”** ทำจากใบตองหรือจากกล้วย โดยจะนำสะตวง บรรจุเครื่องเช่น เครื่องบูชาหรือเครื่องบตรพลีชนิดต่างๆ ไปตั้ง ถวายในที่ที่เกิดเคราะห์ ขอขมาเจ้าที่ เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้ากรรมนายเวร เพื่อปิดเป่าเคราะห์กรรมต่างๆ อนึ่ง การถวายสะตวง จะกระทำอย่างเงียบๆไม่มีการแห่แห่นรืนเริงใดๆทั้งสิ้น แตกต่างจากภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม ที่มีกัการตั้งกระบวนแห่ซึ่งเป็นงานมงคล

รายละเอียดข้อสันนิษฐานเรื่อง **ประเพณีแห่กระทงเสี้ยว** ดูที่ พัชรินทร์ ศุขประมุข, “ชีวิตชาวบ้าน ในจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดสระบุรี” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘, หน้า ๔๔-๔๗.

<sup>๑๑</sup> ทิวากรวงศ์, เจ้าพระยา (เรียบเรียง) และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ทรง ตรวจชำระและทรงนิพนธ์อธิบาย), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๑, หน้า ๘๔.

<sup>๑๒</sup> **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.



เดินนำ ถัดไปเป็นคนถือช่อดอกไม้และธงช่อที่ประดิษฐ์เป็นรูปแบบจักรไปรุ่งซ้อนกัน ๓ ชั้น ในขบวนนี้มีหญิงสาวล้านนาสูงผ้าขึ้นลายทางขวาง กล้ามวยประดับผมด้วยช่อดอกไม้รวม อยู่ด้วย (ภาพที่ ๑๙) ตอนกลางเป็นขบวนแห่ครัวทาน ประกอบด้วยชาย ๖ คนแบกลำรับ ภาชนะขนาดใหญ่ที่ตกแต่งประดับประดาต้นครัวทานด้วยตุ๊กหรือธงหลากสี ภายในบรรจุ ผลไม้ พืชพันธุ์ธัญญาหารนานาชนิด (ภาพที่ ๒๐) ตอนท้ายขบวนประกอบด้วยนักดนตรี มีฆ้องโหม่ง กลองและขลุ่ยรวมทั้งผู้ที่เข้าร่วมขบวน แสดงการรำยรำประกอบจังหวะดนตรี ด้วยท่าทางสนุกสนาน และเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ชายที่ร่วมขบวนแห่ครัวทานหลายคน จะมี ลายสักที่โคนขา ซึ่งเป็นที่นิยมในวัฒนธรรมไทยวนของชาวล้านนา แต่ด้วยเหตุที่ช่างเขียน คงเป็นช่างไทย ดังนั้นรายละเอียดตลอดลายสักจึงมีลักษณะเป็นการย่นตั้สักแบบไทยภาคกลาง

ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ยังคงสืบทอดรักษาขนบธรรมเนียม ตลอดจนวิถีชีวิตและวัฒนธรรม อาทิ การแต่งกาย อาหาร ภาษา โดยได้มีการจัดตั้งหอวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไทยวนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖

ผนังด้านสกัดพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างซ้ายมือพระประธานเขียนเรื่อง **สมุทรโฆษ** สมุทรโฆษเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ ว่าเป็น ยอดแห่งคำฉันท์ รจนาขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์โดยกวีเอก ๓ ท่าน<sup>๑๓</sup> ในส่วนของเนื้อหาได้รับแรงบันดาลใจมาจาก **สมุทรโฆษชาดก** ซึ่งเป็นชาดก ลำดับที่ ๑ ในชุดปัญญาสชาดกการดำเนินเรื่อง กล่าวถึงการผจญภัยของพระสมุทรโฆษ และพระนางพินธุวมดีชญา โดยมีของวิเศษที่สามารถทำให้เหาะเหินเดินอากาศท่องเที่ยว ไปยังที่ต่างๆได้ ครั้นต่อมาก็ถูกลักของวิเศษไป พระสมุทรโฆษและพระนางพินธุวมดีก็ต้อง พลัดพรากจากกัน ผ่านอุปสรรคและภัยอันตรายต่างๆ จนสามารถกลับคืนสู่นครพหุมบุตร จบเนื้อเรื่องด้วยความสุข

---

<sup>๑๓</sup> กวีเอก ๓ ท่านที่รจนาเรื่องสมุทรโฆษ คือพระมหाराชครู สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงพระราชนิพนธ์ต่อแต่ยังไม่จบ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์จนจบ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๙๒ รายละเอียดดูที่ **สารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน เล่ม ๒๔**, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ๒๕๔๒.

สำหรับภาพจิตรกรรมวัดสมุทประดิษฐานราม เขียนเรื่องสมุทโฆษบนผนังด้าน  
สกัดต่อจากภาพประเพณีบุญบอยหลวงของชาวไทยวน จำนวน ๔ ห้องภาพ (ภาพที่  
๒๑-๒๖)

เริ่มต้นจากผนังเบื้องซ้ายของพระพุทธรูปปฏิมาประธานด้านหน้าพระอุโบสถห้องที่ ๒  
ตอนกลางของภาพเป็นรูปพระสมุทโฆษและพระนางพินทุมวดีบรรทมหลับในป่าหิมพานต์  
ถัดลงมาเป็นรูปวิทายารกำลังลักเอาลูกแก้ววิเศษ ทำให้พระสมุทโฆษและพระนางพินทุมวดี  
ซาบต้องเสด็จพระดำเนินด้วยพระบาท ด้านบนของภาพเขียนเป็นรูปวิทายารกำลังใช้  
ลูกแก้ววิเศษเหาะจากโศดหินลอยขึ้นไปบนอากาศ (ภาพที่ ๒๑, ๒๒) ซึ่งตามท้องเรื่อง  
ของวิเศษของพระสมุทโฆษคือพระขรรค์

ห้องที่ ๓ พระสมุทโฆษกับพระนางพินทุมวดีพระชายาตื่นจากบรรทมพบว่า  
ของวิเศษถูกขโมยไป ทั้งสองเดินทางต่อถึงแม่น้ำใหญ่ พระสมุทโฆษกับพระนางพินทุมวดี  
เดินเกาะขอนไม้แม่น้ำไหลเชี่ยว ทำให้ต้องพลัดพรากจากกัน สองปากฝั่งแม่น้ำ เขียนรูป  
แนวป่าหิมพานต์เป็นป่าโปร่ง มีสัตว์ป่าน้อยใหญ่นานาชนิด อาทิ เสือ กระต่าย ช้าง กวาง  
และสัตว์ผสมได้แก่ รูปกฤษณารวีที่อยู่ในน้ำ และนกอกรหัน<sup>๑๔</sup> (ภาพที่ ๒๓, ๒๔, ๒๕)

ห้องที่ ๔ พระนางพินทุมวดีที่พลัดพรากจากพระสมุทโฆษ ในภาพกำลังแสดง  
อาการเศร้าโศกเสียใจ เดินทางต่อไปยังเมืองมัทราชไปพำนักกับตายาย ภาพจิตรกรรม  
เขียนเป็นศาลาลักษณะคล้ายกระท่อมเรือนเครื่องผูกที่พระนางพินทุมวดีให้สร้างเป็นทาน  
ภายในศาลาได้ว่าจ้างช่างเขียนรูปเรื่องราวของนางและพระสมุทโฆษ บริเวณรอบๆ ศาลา  
ปลูกกล้วย พืชผักพืชพันธุ์กำลังผลิดอกออกผล แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ใน  
บริเวณนี้อย่างชัดเจน (ภาพที่ ๒๖)

ห้องที่ ๕ พระสมุทโฆษได้รับของวิเศษคืน จึงออกเดินทางตามหาพระชายา  
จนในที่สุดได้พบกับพระนางพินทุมวดี

---

<sup>๑๔</sup> นกอกรหัน ชื่อสัตว์ในนิยาย มี ๒ เท้ามีปีกคล้ายนก ส่วนหัวเป็นคนอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ กฤษณารวี  
ส่วนหัวและลำตัวเป็นช้างมีหางแบบปลา

สำหรับการเลือกและการลำดับเนื้อเรื่อง หลวิชัยคดีและสมุทรโฆษนั้น มีลักษณะร่วมกัน ที่มาของเรื่องมาจากชาตคชฎปัญญาตชาตคือ พหุลาควีชาตคและสมุทรโฆษชาตค การดำเนินเรื่องคล้ายกับนิทาน มีความสนุกตื่นเต้นผสมผสานกับอิทธิปาฏิหาริย์ ขณะเดียวกันก็สอนคติธรรมและความเชื่อเรื่องต่างๆ ได้อย่างกลมกลืน นับเป็นงานจิตรกรรมรูปแบบใหม่ที่ปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งแตกต่างจากงานจิตรกรรมไทยประเพณีแบบดั้งเดิมที่นิยมเขียนภาพพุทธประวัติและทศชาติชาตค ฉากลำตั้ของห้องเรื่อง มีการสอดแทรกลักษณะห้องถื่นบริเวณรอบพระอารามในท้องที่จังหวัดสระบุรี ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อาทิ ชาวลาวเวียง ชาวไทยวน คนไทยพื้นเมือง คนไทยเชื้อสายจีน ตลอดจนชนกลุ่มน้อย เช่น กะเหรี่ยง ที่ดำรงชีวิตผสมผสานโดยมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ป่าเขาถ้ำเนาไพร พืชพันธุ์ไม้และสัตว์นานาชนิด

จากการศึกษาครั้งนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ เรื่องหลวิชัยคดีมิได้เขียนไปจนกระทั่งตอนจบของเรื่อง ส่วนเรื่องสมุทรโฆษก็มิได้เขียนเล่าเหตุการณ์ตอนเริ่มต้นของเรื่อง สันนิษฐานว่า ลักษณะดังกล่าวอาจมีการกำหนดมาจากราชสำนัก โดยอาจจะเป็นเรื่องที่เจ้านายผู้อุปถัมภ์พระอารามทั้ง ๒ พระองค์คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ามีเอตรีภททายุวดีและพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายูพระชนิษฐา ทรงโปรดและมีพระประสงค์ที่จะเขียนให้เห็นว่ามี ๒ เรื่อง แสดงเหตุการณ์สำคัญมากกว่าจะบรรยายเนื้อหาสมบูรณ์ตลอดเรื่อง

### พระเจดีย์ทรงระฆัง

ตามประวัติกล่าวว่าเจ้าพระยานิกรบดินทร์ สร้างพระเจดีย์ขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิมารดา โดยก่อสร้างขึ้นพร้อมการสร้างพระอุโบสถ ขนานไปตามถ้ำน้ำป่าถัก ห่างจากพระอุโบสถไปประมาณ ๕ เมตร (ภาพที่ ๒๗)

รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ที่ตั้งอยู่บนฐานชั้นล่างรูป ๘ เหลี่ยม มีบันไดทางขึ้น ๔ ทิศ ถัดขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยมก่อเป็นระเบียงซ้อนกัน ๒ ชั้น ชั้นล่างประดับด้วยลูกกรงเคลือบสีน้ำเงิน ส่วนชั้นบนเป็นลูกกรงเคลือบสีขาว เนื้อขึ้นไปเป็น

ฐานบัวกลุ่มและฐานบัวผังกลมซ้อนชั้นรองรับของค้ำระฆัง บัลลังก์รูปสี่เหลี่ยมและส่วนยอด ประกอบด้วยปล้องไฉน ปลีและเม็ดน้ำค้างที่ยอดบนสุด บริเวณพื้นด้านล่างของพระเจดีย์ ก่อเป็นแนวกำแพงแก้วเตี้ยๆ ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมล้อมกรอบเป็นลานประทักษิณ โดยเว้น ช่องประตูทางเข้าออก ๔ ทิศ ประดับด้วยเสาหัวเม็ดย่อมุมไม้ ๑๒

## โรงเรียนพระปริยัติธรรม

ด้านทิศใต้ของพระเจดีย์ เป็นที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งสร้างโดย พระศีลวิสุทธิดิลก (โต) ธมมปัญญา อดีตเจ้าอาวาส เพื่อใช้เป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรม สำหรับพระภิกษุและสามเณร ทั้งนักธรรมและภาษาบาลี

ลักษณะเป็นอาคาร ๒ ชั้น กว้าง ๑๐.๕๐ เมตร ยาว ๓๓ เมตร สูง ๗.๕๐ เมตร ส่วนหลังคาทรงปั้นหยาคลุมกระเบื้อง ชั้นล่างก่อเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ชั้นบนเป็น โครงสร้างไม้ จำหลักลวดลายงดงามที่ชายคาและเหนือบานประตู (ภาพที่ ๒๔๘)

โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดสมุหประดิษฐารามได้เปิดสอนนักธรรมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ มีพระสงฆ์สอบไล่ได้นักธรรมตรี โท เอก จนมีชื่อเสียงเลื่องลือไป ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้จัดการศึกษาภาษาบาลีขึ้น นับเป็นสถานศึกษาพระธรรมวินัยที่มีความสำคัญ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาเป็นเพียงบางส่วนของงานพุทธศิลป์สำคัญในพระอารามวัด สมุหประดิษฐารามที่มีความงดงาม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นลักษณะท้องถิ่นและการผสมผสาน วัฒนธรรมของกลุ่มชุมชนที่มีความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ หากแต่ยังคงยึดมั่นในการ สืบทอดพระพุทธศาสนาร่วมกัน

อนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า เจ้าพระยามหินทรศักดิธำมณี (โต) ผู้ก่อสร้าง และบูรณะพระอารามวัดสมุหประดิษฐาราม เป็นขุนนางคู่พระบารมี ที่รับราชการสนอง พระเดชพระคุณมาตั้งแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้รับพระราชทานตำแหน่ง สมุหนายก มีหน้าที่กำกับ ดูแลกิจการสำคัญ สร้างความเจริญรุ่งเรืองโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจให้แก่ประเทศชาติ

มาโดยตลอด ด้านการพระศาสนา เจ้าพระยานิกรบดินทร์ นับเป็นขุนนางที่มีผลงานการอุปถัมภ์  
ดูแลพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากการสร้างและบูรณะพระอาราม รวมทั้ง  
เป็นแม่กองในการบูรณะพระอารามให้สำเร็จตามพระราชประสงค์ ปราบกฏเป็นที่ประจักษ์  
หลายแห่ง

ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวของเจ้าพระยานิกรบดินทร์ อาจเปรียบเทียบกับ  
**คหปติวิริยะ** อันหมายถึงขุนคลังแก้ว ซึ่งเป็น ๑ ในสี่คหบดีที่สำคัญของพระเจ้าจักรพรรดิ  
สมควรที่อนุชนรุ่นหลังจะได้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการประพฤติ ปฏิบัติและการรับราชการ  
สร้างผลงานเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมต่อไป

## บรรณานุกรม

จิราวรรณ แสงเพชร. “พุทธศิลป์กรรม วัดเขาแก้ววรวิหาร อ.เสนาให้ จังหวัดสระบุรี  
และเบญจสุทธินคคา ท่าหินลาด”, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก  
ในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๒.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (เรียบเรียง) และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรา  
ราชานุภาพ (ทรงตรวจชำระและทรงนิพนธ์อธิบาย). **พระราชพงศาวดาร  
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและ  
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา (เรียบเรียง). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์  
รัชกาลที่ ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๗ กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์  
กรมศิลปากร, ๒๕๔๗.

พัชรินทร์ สุขประมุข. “ชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดสระบุรี” วิทยานิพนธ์  
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิต  
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

พญาลีไท. **ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลาปาบบรรณาการ, ๒๕๐๔.

รายงานการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมวัดสมุหประดิษฐานราม. เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม  
กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม ๒๔. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,  
๒๕๔๒.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร  
ไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๗. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย  
ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

สมุดข่อย. กรุงเทพฯ : มรดกไทย โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, ๒๕๔๒.





จักรวรรดิจักรคำคัมภีร์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์

294.3823  
ร 771๙

โปรดให้พิมพ์

ณ โรงพิมพ์ ก.ศ. ๒๔๖๗







จักรวรรดิวิศวกรรม



พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพหลพยุหะมนตรี

โปรดให้พิมพ์

๕ ๗  
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗

---

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ศิริตนาณภาเวณ      อปจายนเตชสา  
สพพทุกุขานี นสฺสนนฺตุ    สุขานี จ ภวณฺตุ เต

---

ขอประภาพไถรวรคณคฺชคตมมถํ    อิกทังทำอปะจาอะ  
สฺมาน    สรวพระทกขังพนมพิ้องพาน    สรวพระสุขง  
มานมิมิเวณมิวาย ฯ

วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๖๗

พรหมวงษ์

## คำอธิบาย

จักรวรรดิวัตรคำฉันท์ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ สาข  
มาแต่จักรวรรดิสูตร ในคัมภีร์ที่ฉนิทภาย ปาฐกวรรค  
ว่าด้วยข้อปฏิบัติสำหรับผู้บำเพ็ญจักรวรรดิธรรม สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่ที่  
มาแต่่งเป็นคำฉันท์นี้ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง แลแต่่ง  
แต่เมื่อไร แต่เป็นหนังสือที่มีสำนวนโวหารก็เรื่อง ๑  
เมื่อฟังถึงประโยชน์แล้วก็ควรกล่าวได้ใน ๒ ประการ  
คือ ในทางสำนวนโวหารของกวีชั้นเก่าอย่าง ๑ ในทาง  
เรื่องมีชั้ววัตรปฏิบัติอันดีอันชอบ สามารถที่จะยังบุคคล  
ผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเจริญไต่อย่าง ๑ จึงเป็นหนังสือ  
ที่ควรจะมีพิมพ์ให้แพร่หลาย.

## จักรวักวักว คำฉันท์

๑๕ นโมอันมณมัสการ	พระทรงญาณวราคุณ
อิฐแจ่งประเสริฐสุน	ทรรวมภิเลิศผลฉาย
๑ มนัสอันมวันทนา	พระธรรมามไทพาร
พระผู้เลิศปรีชาชาญ	แสงคงทิวฉิ่งทาง
๑ ะให้ถึงศิवालย์	กษัยทุกขให้เฆบายง
มละบายภิเลิศทาง	ประหารทักให้ห่างตาย
๑ ขอมอันมประนมทักถ์	บุรุษชัยชูคู่หมาย
อิทรงมรรคและผลหลาย	พระสาวกวรรณาน
๑ บิคามากุขันย	เคารพนอันมณมัสการ
อิฐครูธาวารย์ชาญ	อิวิทักนผู้มิกุณ
๑ เกษะอันมณมัสการ	รคนญาณเจริญบุญ
อิทท่านพิเศษสุน	ทเรศเรืองคุโณพาร



- มีบรมชัฏยทรงนาม  
ภิวานภาพมทีมา      ทัพพะเนมิราชคาม
- เช่นจักรพรรดิมหา  
ชาครันต์วันทรบันสรวง      ราชอิราชา
- เช่นใหญ่ในทวีปทั้งยวง  
มหานครวาน      ครอบเขตรนิเวศหลวง
- พร้อมสักครันโกกั  
นาริมณัชัฏย      จักรันทัสดี
- ปรีนัยกรราชมพิศร  
กนัยเชษฐเจษฎา      ราชบุตรยวร
- อิกชนนรันธมิจจา  
ประเสวีฐสมบัตัสมยวณ      ครอบเจ็กรตนา
- พระราชอาชญาขยสิฐรบ  
ในสิทวิปแดนสถาน      ผ่านแล่นเพิ่มพุล
- อิกทวีปน้อยเนองบริวาร  
เป็นเขตรอาณาอมสกล      สองพันประมาณ

- ๑ องค์ขรรคราชทัณฑ์มคธ ไ้มีผู้เฉลย  
ตลอดแดนสมุทสาคร
- ๑ ท้าวทรงทศพิชัยวร ราชธรรมมหารัศ  
รุกสังคะธรรมในประชา
- ๑ ท้าวหมื่นนิกรนามา พราหมณ์เจ้าพิศุคมา  
มาศยารายภูรทัฬถาน
- ๑ พระไภยการุญวิษาล เว้นทัณฑษะระหาร  
ร่วมเข่นเป็นสุขทุกคะณา
- ๑ สันกาลนานนัถิภา ภาครีมาสา  
ไ้กร้อยพันยมากหลาย
- ๑ วันหนึ่งจึงควัลยรราย แก้วราชขรชนาย  
หนึ่งว่าอย่าประมาทจงระวัง
- ๑ หมันนักพิภยภักรเมียง คงสถิตยทัคัง  
แต่ก่อนนัเคลชนลคสถาน
- ๑ เรงคเนองเนชงนัการ ล่วงวันคันนาน  
ถ้าเคลชนลคคองจงแดง ฯ

๑๓ อ้ามาคยก็ทำคาม  
หม่นครวัระแว

๑๔ ครันล่องจิรากาล  
นัยเคอชและยคลา

๑๕ อ้ามาคยก็ยลจักร  
จากที่สถิตยหมาย

๑๖ ทรงหน้าพระบัญญัติ  
จึงทูลพระจอมไท

๑๗ ส้มเต้พระจักรพรรดิ  
ครูเทศพระชนมา

๑๘ สวรรคตมละโฮ  
ทรงโถมนัสตาล

๑๙ ทรงทรายประจักษ์ชัด  
เทศกัยพิถาม

๒๐ ทรงคำรึที่ในพระไทย  
ทางพรหมโลกแจ

วรราชพจน์แสง

ววิพิยจักรว

ทิวานันถ์เนินมา

ศคล่องก็ลยหลาย

จวนากละเคลอชคลา

พิปลาศประหลาดใจ

รตนปรางค์กนกใน

ชิบคินเวินเทร

ชกัไต้สทยชา

ก็จะเสอชจะจวนกาล

สริยราชมโทฟาร

ชกระแน่ครชนักความ

จะวิยควิยากตาม

ชนมาชราแรง

ฉิระไคร่ฉนวนชแสง

เขตพรหมวิถารณ



- ๑ รุ่งอรุณพระ โธมชุตวิธ  
ให้ทาพระกุมาร
- ๑ แล้วมอบพระคฤงคาร  
สมบัติพระชกัทยา
- ๑ โปรตให้พระโอวาท  
เพื่อให้ดำรงทรง
- ๑ มอบเสวรัมละมง  
จรสู่อยานไพ
- ๑ ทรงพรตอิสัเพศ  
ก่อสร้างกศลผจญ
- ๑ ปรากฏเมื่อพระจอมมรคณา  
ทรงผนวชราชชอทยาน
- ๑ ทิพยจักรวิบุลยกุลเทศ  
กลบักลายก็คล้ายอกนิธัน
- ๑ อ้ามาคัยก็นำขบลทูล  
ทิพยจักรนิรมานควรวาย
- วราชโองการ  
บิยะเศษชุตวิธ  
วราชมณฑิรา  
กฤษณะเองประพันธ์พงศ์  
ครุณราชบุตรองค์  
พระเศวตฉัตรไชย  
คณราชสมบัติไคล  
บุลยพฤษภภาผล  
พหิเชครทไพชยนต์  
ชกัศลินไทรทวาร ฯ
- ฉลระราชคฤงคาร  
คณนากัเจ้ควัน  
ฉนินเวศวิบัติพลัน  
สิขิกัษวะวิบหาย  
ยภิสริยศคัธิบาย  
จรลบัก็คัษสูญ

- สมเด็จพระนรินทรสุทนต์  
ทุกขโทมนัสระกัฬ  
● เสด็จจากนิเวศรกระโกล  
โดยอาณานิกรอนัน  
● ทลท้าวพระยาสนวิทร  
บังคมขบรมชนกา  
● ทูลถามระทัศอรเทศ  
จักรแก้วพิชิตินทร  
● ใ้กินสติภักถบรา  
ของค้พระจอมอธิปไตย  
● ปางองค์นักสิทธิบิคร  
อินโชนฐแจ้งแถลงไซ  
● ว่าอินจักรรัตนไมย  
สังอินอินเนองวงศ์มา  
● ท่อกระษัตริย์มีขณูรพา  
ซึ่งราชธรรมบริบูรณ
- กิติศัพท์กัธากู  
ระอรอนฤทัยคัลย์  
อก็ไปอุทยานพลัน  
อมีจระชกั้แต่ผา  
วรขันนวยบิภา  
ศิริกัมประนมกร  
วรเชษฐุมติศร  
ระกระทำประการโต  
ณประเทศพระเวียงไชย  
อณะเทควิเศษสน ๑  
สคัยพจนรอมนกร  
  
ขเหมือนโกลโค  
  
ปฏิบัติอัครา

- ๘
- ๑๑. เหตุสองอย่างนี้เพิ่มพล จักเกิดเกอภูฏ
  - ๑๒. แก่ชัฏราชทรงธรรม
  - ๑๓. แม่พ่อคังจิตรนิรันดร ประพฤติตามทางอื่น
  - ๑๔. จักรพรรดิราชกอบมา
  - ๑๕. ทิพยจักรกัจักกินถารา สมมาคย์ราณา
  - ๑๖. เพราะประพฤติตามธรรมล้ำสม
  - ๑๗. ถ้าพ่อจินดาปรารมภ์ ประพฤติตามอนุกรม
  - ๑๘. จักรพรรดิราชก่อนกาล
  - ๑๙. ฆงกอบปลุสริลไทรทวาร อุกุศลประหาม
  - ๒๐. ทางกายวาจาจิตรคน
  - ๒๑. กายกรรมสามอย่างอย่าผงน เป็นทางอกุศล
  - ๒๒. ฆ่าสัตว์ลักทรัพย์มีจมา
  - ๒๓. กอบกัเจตคกามธรรมคค ล่วงละเมคภรรยา
  - ๒๔. ธิคาคืออนสมาคค
  - ๒๕. วจิกรรมมีสันขม คำเท็จคำคค
  - ๒๖. ประกาศพันธิพงคังคังวาร

- ๑ อิกคำส่อเสียดใช้การ ขูขงร้าวฉาน  
ให้ท่านซึ่งเคียดเคียดคณันท์
- ๑ อนึ่งกล่าวถ้อยคำรำพรรณ เปลืองข่วยการอัน  
ขได้ประโยชน์เสียมหาย
- ๑ มโนกรรมสามอย่างบรรยาย อภิธมามุ่งหมาย  
ระลึกระฉ้อในใจ
- ๑ พยาบาทอาฆาฏศริไป ระฆ่าสัตว์ใน  
ฮารมณิกแห่งชนชัง
- ๑ มิเจตนาวิญญิตคิกหวัง ความสุขทุกขัง  
ก็ชั่วเป็นเองปราศผล
- ๑ ไข้อบายปญญะเยี่ยงยล ชนกชนนิตน  
ก็ว่าเกิดตามกันมา
- ๑ สิวินัยกรรมขดคณนา สิบอย่างอกุศล  
พึงเว้นเป็นทางอขาย
- ๑ ข่าเพ็ญสุริตในกาย วาจาจิตรหมาย  
กุศลกรรมขดสิบแสง

- ๑ เคารพปฏิบัติต่อย่าแคลง      เกลี้ยเกล็ดมระแวง  
ระวังตั้งใจในกศล
- ๑ ยกซึ่งงงไสยโสภณ      ึ่งเงอพระทอกประจัญ  
พิมลพิหมคบายชัญญ
- ๑ องไสยทอกเพ็ชรไพบูลย      ค็อกรรมขณพุล  
เพิ่มผลกศลสืบประการ
- ๑ กำรงสุจริตไพศาล      ผ่องแผ้วไครทวาร  
ประธานหักโทษ โทคมลาย
- ๑ กัธธรรมสามอย่างโคยหมาย      รัักษธรรมบรยาย  
ชาวรณคตติธรรมา
- ๑ รัักษธรรมค็อทรงรักษา      ในชันชาสีมา  
มณฑลเชตรแคว้นแทนนคร
- ๑ สมณะชั้พราหมณ์ราชฏร      ให้สุขสโมสร  
กัวยชันติธรรมมีนคง
- ๑ เว้นซึ่งเคี้ยกเขี้ยกปลคปลง      ธภัยเพื่อประสงคั  
สังสุขทัวันิกรนานา

- ๑๑ อววรรณธรรมจาคา พระราชทานคฤหา  
เสื่อผ้าเงินทองของสงวน
- ๑๒ กุศติธรรมข้องกันตามควร โจรร้ายรบกวน  
ย้ายขุขหาฝูงชน
- ๑๓ ทรงขจิตข้องข้คณเจญ ไ้ให้มาระคน  
ขุ่นข้องในหมู่ราษฎร
- ๑๔ อิกภยพิขิตคัสกร สัตว์ร้ายกุกุญชร  
กายรเสื่อแรกโคธลา
- ๑๕ ทรงขจิตสรรพลยพาธา ในพระภารา  
คุ่มครองข้องกันอันตราย
- ๑๖ ธรรมทั้งสามตามคังขรรบาย เจือธรรมทั้งหลาย  
สืบสองในวัตรจรรยา ฯ
- ๑๗ พระขาลีเขนพระพุทขพน ข้รากฏธรรมเทคณา  
จักรวคิวัตรพรรณา แสดงคณวิขลผล
- ๑๘ ขท'ฐมขมขัตขณาถ สงเคราะห์ราชนรชน  
ฝายในและหมู่พขุพผล ขำรุงให้สถาพร

- ๑ มหิษและราชขี้นคร วรณชิตาศมร  
 อินเคยวีกชนนิกร ประสาทประสิทธิ์พิพิธภัณฑ์
- ๑ ชนึ่งประทานวรโอวาท ในราชขรพลัสตวรพ  
 ใต้งอญในสุรวิทธรม ทั้งทานคิลข่าเพญญล
- ๑ ทรงรวรรักษาราชขี้นคร อยทวภยในมณฑล  
 ใ้ให้เกกตลาถลวิกถ นิกรท่วเกษมสานต์
- ๑ ึนเปญยชุมในจักรวคัศวทร อดวิตสอนโดยพิศการ  
 ที่สองให้ยทพจนขรพทาร อนุศาสน์โอวาทถลถ
- ๑ ให้ทรงสงเคระหะขัตถยกองค ในแกนวงนครแขวง  
 เมืองจีนและอณนอกในกระแพง อยกข้องพิขัตไทย
- ๑ อิกพระวาชทานอนะข่านาญ สถานถันและโโกไค  
 ทั่วยพระกรณามุทุไทย ให้ร่วเป็นเปญสุขา
- ๑ ขทสามให้ทรงสงเคระหะทก ในอิศวรพงศา  
 พระราชวงศทกองคขัตถยนรา ประสาททริพิยประคัยกาย
- ๑ อิกขั้วยานสารตรงครถ ทั้งเคระองขคอร่ามพราย  
 ควรแก่คุณานรขเนชวาย เถลึงลภษณเป็นคักคัศว

- ๑๑๑) ขทลให้ทรงบำรุงผดุงสุข ยำยักทุกขพวกพราหมณช<sup>๕</sup>  
 อิกทั้งหมู่คฤหยค<sup>๕</sup> คัวยาคาวักถาวรณ
- ๑๑๒) ทั้งโอรนากระยารสพิเศษ แก่พราหมณเพศคณนิก<sup>๕</sup>  
 ทวีชชาก<sup>๕</sup>ผู้มีมนะสังวร ให้ส<sup>๕</sup>ขอยู่กระแหมสันค<sup>๕</sup>
- ๑๑๓) คฤหยค<sup>๕</sup>ทศรของคฤหฐาน พระราชทานทุกสิ่งอัน  
 แยกไถและพืชบุพพวรรณ อปรีณณะนานา
- ๑๑๔) โคใช้มีหิงษค<sup>๕</sup>บ<sup>๕</sup>ท ให้ย<sup>๕</sup>ราก<sup>๕</sup>ในภา<sup>๕</sup>รา  
 เกร<sup>๕</sup>อง<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>จะ<sup>๕</sup>เล<sup>๕</sup>ย<sup>๕</sup>ง<sup>๕</sup>ใน<sup>๕</sup>ชน<sup>๕</sup>มา<sup>๕</sup> ย<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>ี<sup>๕</sup>พ<sup>๕</sup>ให้<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ก<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ว<sup>๕</sup>ย<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>น
- ๑๑๕) ขททำให้ทรงสงเคราะห์แก่ชาว ชนบ<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ก<sup>๕</sup>ด<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ย<sup>๕</sup>ล  
 ย<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>จ<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>ค<sup>๕</sup>เช<sup>๕</sup>ศ<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>พ<sup>๕</sup>ล ให้ไค<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>ท<sup>๕</sup>ก<sup>๕</sup>ว<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>ว<sup>๕</sup>าร
- ๑๑๖) ตามควรแก่คุณชนนิก<sup>๕</sup>ร ระวัง<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>พ<sup>๕</sup>อ<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ว<sup>๕</sup>า<sup>๕</sup>ญ<sup>๕</sup>  
 เจ<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ก<sup>๕</sup>ล<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>แ<sup>๕</sup>ล<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>ญ<sup>๕</sup>ญ<sup>๕</sup>ะ<sup>๕</sup>ห<sup>๕</sup>ิ<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>ญ<sup>๕</sup>ก<sup>๕</sup>า<sup>๕</sup>ญ<sup>๕</sup> จ<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>พ<sup>๕</sup>ี<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>ถ<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ง<sup>๕</sup>า<sup>๕</sup> ฯ
- ๑๑๗) ขทหกให้ทรงท<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>ย<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>ง<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ม<sup>๕</sup>ณ<sup>๕</sup>ะ<sup>๕</sup>พ<sup>๕</sup>ร<sup>๕</sup>า<sup>๕</sup>ห<sup>๕</sup>ม<sup>๕</sup>ณ<sup>๕</sup>  
 ช<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ง<sup>๕</sup>บ<sup>๕</sup>อ<sup>๕</sup>ก<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ลา ปร<sup>๕</sup>ะ<sup>๕</sup>ห<sup>๕</sup>า<sup>๕</sup>ร
- ๑๑๘) ผู้ผนวชในพระพุท<sup>๕</sup>ธ<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>ะ<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>อ<sup>๕</sup>พ<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ร  
 ว<sup>๕</sup>ำ<sup>๕</sup>ส<sup>๕</sup>ม<sup>๕</sup>ณ<sup>๕</sup>ะ<sup>๕</sup>ช<sup>๕</sup>น<sup>๕</sup>า<sup>๕</sup>น ส<sup>๕</sup>ม<sup>๕</sup>ณ<sup>๕</sup>า



- ๑. ชนึ่งประเสริฐกว่ามุ้งอมต์ยทพรทริยา  
นามว่าพราหมณา                      ก็ควร
- ๑. เพราะทรงคุณธรรมดำรงคงสถิตยบรรณ  
ให้หอมมหัสวีร                      อารุง
- ๑. ควรถวายไทยธรรมบูชารักษาพอง  
บ้องกันภัยเกรงสตั้ง                      ชยามิ
- ๑. ให้ยู่เป็นสุขนรทกษิพัฒน์สวีสัก  
เวนพิชิตยภัย                      สกนธิ
- ๑. ที่เจ้าให้บมจอมสถานผ่านภูมิคต  
ไยรกอไภยในมณฑล                      นคร
- ๑. แก่นานาอักษรชาติและมฤคสกร  
มัจฉาในชลโธร                      ทั้งข่วง
- ๑. ห้ามข่มรามเพื่อมิให้ยิงและจับคักแลตักดวง  
ทวยสวิงขนางลวง                      ประหาร
- ๑. ให้เอนกสรรพัสต์วิโสมนัสสุขสำราญ  
ทั่วทุกหมู่ติวระฉาน                      คณา



- ๑ เจงทรงสถะทวพิยแย้งสรร รชฏสูวรวรณชั้น  
พอเกษมสันต์ สุขาวณ
- ๑ เช่นกนออกหนนทวพิยล้ำสม อินชนะอนุกรม  
สนสมเลียงชีพ ชนมา
- ๑ เพิ่มพลสมขัตโภคา นวชนคณปะระชา  
ในพระภารา จเรศตรี
- ๑ ที่สียให้จอมนราธิปัต พระกมลระเปรมปรีดิ์  
วรลัสสัม ฉะพราทมณา
- ๑ ใต้ตามข้อธรรมรรมปัญญา กุศลอกุศลา  
โทษและคณา ประโยชนผล
- ๑ สิ่งใดไร้ประโยชน์อกุศต นีระคุณะฉจญ  
ให้พ้นอย่าพ้อง พระแล้วพาล
- ๑ จงมีความเพียรหักปะระหาร อกุศละสละทาน  
กอบการกุศล ผลไพบูลย์
- ๑ เป็นธรรมสำหรับนเรศวร สวีวรปะระยูร  
ควรทรงเพิ่มพูล เพียรปะระกอบ

- |   |   |                           |
|---|---|---------------------------|
| ๑ | สมณะพราหมณ์ผู้รู้รอบ<br>ขรรคมที่ชอย     | หิคะคุณระบอบ<br>อปริชา    |
| ๑ | ทรมานโทษะและโมหา<br>บันเทากามา          | มนะยะวิริยา<br>กัเขายาง   |
| ๑ | สอนง่ายสิ่งใดควรระวัง<br>ประพฤติกโดยทาง | สติก็ควรจะให้จำ<br>ทุกตรง |
| ๑ | มานะแก้ประการอุปคตปตง<br>กรุดประสงค     | มุตหทยะก็คง<br>แต่สุขสานค |
| ๑ | สมณะพราหมณ์ใดทรงธาร<br>คุชบรรหาร        | วรคุณะมโหฬาร<br>ทพรณา     |
| ๑ | ควรขรมจขมภพระคยหา<br>เสปสสมาคม          | มนะอภิมยา<br>อิน้องนิง    |
| ๑ | ที่สืบในธรรมะวรกิจ<br>สราธิบพิตร        | ขวรชคัถมทิส<br>กระษคัวย   |

๑ โขยสังเขปย่อข้อคดี สุพรรณนรรวาทิ  
ในยาพิจักรวัต สุตระแสงคง ฯ

๒๘ ถักกล่าวพิสการ เพิ่มทวิถาร อิกสองยทแกลง  
นัยเป็นสียสอง ถูกค้องอย่าแกลง ท่านกล่าวให้แจ้ง  
โหวาทอมอารย

๑ อะธรรมะระการะ ฟิงให้เพียรสละ ในมิถลาการ  
หญิงสียสองเหล่า ฟิงสละประหาร อคะมณียฐาน  
ที่ไม่ควรถึง

๑ หญิงอันพงศา ทั้งสองชนา อนุญาตว่าฟิง  
เพื่ออาวาทะ วิวาทะคณิง ให้ไว้แต่ฟิง  
กาลเป็นทารกา

๑ ทสองมีนาม หญิงท่านหวงห้าม สปริกัจฉา  
ชัศยวราชมณตรี ทั้งเขตรอาชญา ผู้ไภคยหา  
ปรียไหมเจนนค

- ๑ ฉนะกิตตา หนึ่งท่านได้มา ทั่วทรัพย์คามมี  
 เลี้ยงเขนภรรยา รักษานารี ไขให้รำคิ  
 บรุษคหหา
- ๑ โภคะวาสินี นัยเป็นที่สี่ มีโดยสมญา  
 บรุษให้ทรัพย์ไว้ หมายถึงไคยูปา มาเขนภรรยา  
 ทั่วให้คฤงคาร
- ๑ หนึ่งเคารบห้า ท่านกล่าวพรรณา โดยซึ่งนงพาส  
 บัญวาสินี ชายหมายสมัคสमान ให้ผ้าปริหาร  
 นุ่งท่มกายา
- ๑ ที่เคารบหก หนึ่งแยกทวยยก ภาวะทูนมา  
 ชายรัชชะระ ปล่อยปละภาวา ลงจากหัตถา  
 หมายระสูสม
- ๑ ภัคติกากที่เจ็ด หนึ่งรัชจ้างเสร็จ ในเรือนนิยม  
 หมายถึงค้ำจ้าง ชายคชสมาคม เป็นคู่ภิรมย์  
 ร่วมรักสโมสร

- ๑) ทักแก่ทาสี ของศหยที รักใคร่บังอร  
 เลียงเป็นภรรยา รักษาอาทร บ่ให้ทุกชั่วชน
- ๒) ฉันทะวาสัน นนคอสัตว์ จิตรรักตามมา  
 ชุ่ยกับบุรุษ โดยสกลเจตนา เพื่อเป็นภรรยาคา  
 โดยใจนารี
- ๓) หลิงญาตีมอบให้ ชุ่ยกับชายโต ให้เช่นสามี  
 บุรุษไท่เป็นใหญ่ รักใคร่สัมพันธ์ เมตตาปราณี  
 นัยเป็นคู่ครอง
- ๔) อิกหลิงชะเลย (รบาคความเคย อนาคตงานของ  
 พามาเลียงไว้) ท่านไต้ปักษ์ชอง รักร่วมปรองคอง  
 เป็นภรรยาคน
- ๕) อนึ่งมเหตุกา ชายร่วมคยหา แต่ครู่หนึ่งคต  
 ร่วมรสสังวาส มาครแต่ครั้งหน ทนึ่งนัยว่าชน  
 มีคู่สัมพันธ์

๑ สิริขันธ์สี่ขง นารัทขง ไม่ควรสมาคม  
เป็นมิถาจาร ท่านกล่าวนิยม อย่าฟังรารม  
ร่วมรักสมัคสมาน ฯ

๑๒ อนึ่งฟังมละกามรติผิด เจริจวิการ  
โดยนามอนังคะละชนาน เณทจริต

๑ ในเขยรัฐประยุรฤคคณา วุฒาก็คือ  
สังวาสกรมย์กลสนิท ฉะยาและยาย

๑ อิกมคอรามุขมิ วิธิขราย  
ไต่ทางจะม่งกรมยหมาย จะเสวนา

๑ ผิดทากระบอชชนนิกร บห่อนจะผา  
สุกสวัสทินำครหะมา ก็มากก็มุต

๑ อนึ่งนามชกาละทจริต ก็ผิดขพุด  
เพิ่มสุขขจันระพิบูลย์ จะเสอุมคณา

๑ ทาเรคประกอบทุกขและไต่ ฤษัยสุชา  
ไต่มีกรมขรติณกา มะจิควนิวาส



- ๑ อิกหญิงอุทรครุมหนัก ฌครวมั้ประกาศ  
ไม่ควรระตั้งวาส รัทภิรมย์
- ๑ นาวีตรุณะประชุมไวย ขได้นิยม  
การกามะสะระนาคม นิราฤติ
- ๑ สัตริชราทพละกาย ก้หน้ายขมี  
จิตรคิกะสามัคิ ฉะเสวกิจ
- ๑ นงพาละโกลัฉนะมลาย จะวายชีวิต  
ทุกขแทขะปลทะปลัด ขระไลยระลาญ
- ๑ ไม่ควรรภิรมยระติคนิง จะพึงสมาน  
ควรรอมนวินทรภุยาถ ขเกลียดขโกล
- ๑ อนึ่งนามอเทคะทรวีต ธิกิตโกษย  
ในท้สถานขีฏุกไทร ธิรจนา
- ๑ ท้โกลัอุปะจารพระวรสถูข และรูปขญีมา  
พุทธพิมพ์แตะพระมหา โพิพิฤกษสถาน
- ๑ ขี้ควรรปะพฤติวสลธรรม กรรมสมาจาร  
ในท้กล่าวบริหาร ก้แจ้งคคิ

- |  |  |
|--|--|
| ๑) รวมบทสุพรรณนवरประกาศ<br>ในข้อธรรมราชาฤกษ์ | นคาสนมน์<br>ก็เสร์ประสงค์ ๑                |
| ๑) ที่สืบสองในวัตี<br>วรโฆวาทแห่งองค์        | ชัตยธรรมควรตำรง<br>พระชนกาธิยต์            |
| ๑) วิสมะโลโก<br>ทรวัยท่านผู้อิมมี            | จงทรมานมนินทรวัย<br>อย่าคิกนอ้มจะนำมา      |
| ๑) เจ้าทรวัยมิไต้ไต้<br>ใช้กิจแสวงหา         | ยังทวงโยเก็บรักษา<br>ท้วยจิตรขายที่ทขายคาย |
| ๑) โลกจิตรมีแปดควง<br>จะเคิมพจนนิปราย        | ชถิธรรมบรราย<br>สังเขปช้อยอวาท             |
| ๑) โลกเกิดขรากฏ<br>โสมนัสปรัก                | สทรคคทियฐิมมี<br>แต่ล่ำเพ็ญไทยคน           |
| ๑) โสมนัสประวัติจิตร<br>เกิดเพราะประระชน     | กัยทियฐิมารคน<br>คุณประกาศให้ปราดนา        |

- อนึ่งทิมฺมจูนีราส  
โสมนัสสอปัตติธา
- อิกผู้<sup>ผู้</sup>อนนฺยง  
ไช้เกกิดเพราะตนเอง
- อนึ่งทิมฺมจูนีราส  
เกกิดเองและเร็ววแรง
- สีนันยอิกกีสอง  
อนึ่งทิมฺมจูนีรา
- ครอบแปดทังกล่าวแถลง  
อิรชนท่านร่ำพรรณ
- ขัตติยวักทวาทศ  
ธรรเมศพิเศษคาม
- ว่าพ่อผู้<sup>ผู้</sup>โอรส  
จำถ้อยไว้ก่ออุปการ
- มีแต่โลภะเงินคา  
ครัยเพราะคนประสงค์เอะ
- มาส่งเสริมคณาเพรง  
คณนากัสแถลง
- อุยกษาถกล่าวแถลง  
เพราะผู้<sup>ผู้</sup>อนมาพรรณ
- ทิมฺมจูนี<sup>ผู้</sup>ของอุยกษา  
อิกสองจิตกรก็เหมือนกัน
- โลภะแจ้งในอิทธิธรรม  
สรุปล้อยให้ถ้อยความ
- สหจนควรรพยายาม  
อิทธิกรรมัตถธรรพการ
- บียคนบียงวิจารณ์  
ปฏิบัติในวัตรธรรม

- |    |   |  |
|----|---|--|
| ๑  | อย่าประมาทให้ข้าคณูญ<br>จงเพียรให้เกศพลัน | จากประยูรบรรพันธุ์<br>ทิพย์จักรรัตนา ฯ |
| ๑๕ | วรรสพจนจรรมา<br>วกำรง                     | ล้วนประเสริฐฤตา                        |
| ๑  | วรรสพจนยรรยง<br>ธำรง                      | ควรรพพิงค                              |
| ๑  | วรรสพจนเพ็ศคอง<br>ภียาสสถาน               | จอมอเวศกรุง                            |
| ๑  | วรรสพจนยรรวหาร<br>วราธา                   | แห่งพระภูยาต                           |
| ๑  | วรรสพจนโอวาท<br>กนัยไท                    | สรวมประสาทนาถ                          |
| ๑  | วรรสพจนอวยไชย<br>พินาศคณูญ                | เพ็ศพิชิตไภย                           |

- |                                   |                        |
|-----------------------------------|------------------------|
| ๑๑ วรรรสหพนเพิ่มพูน<br>สขารมณ     | ขรรวมเกอชกุล           |
| ๑๒ วรรรสหพนล้ำสม<br>ประพฤคิตาม    | ควระระชนสม             |
| ๑๓ นรชนคณเในสาม<br>พระเคชา        | ภพจะเช็คชาม            |
| ๑๔ อีระชนคณเเมธา<br>จะสรวเสวีญ    | ยีนจวียา               |
| ๑๕ สวีรยประยระเพลลคเพลลน<br>ชวาคล | ยคจะจำเวญญ             |
| ๑๖ ศุภสวีรสขสโสภณ<br>ก็อจัน ๑     | เกกวีขุลผล             |
| ๑๗ พระนราธิปไต<br>ทรวงคธิบคินทร   | ยคไนยมนนีน<br>ชกัรบพจน |

- |                  |                |
|------------------|----------------|
| ๑ ปีติเวศรมหิศร  | ขประสิทธิกิดา  |
| ชกิวาทกรสา       | ชชูลักข์ประนม  |
| ๑ มนะปริศนารัต   | วรจรณะนิยม     |
| ชณะนิกัจะสม      | ขนิธานมณะสา    |
| ๑ ชกัณัสมศีรกราย | สรภาพอภิวา     |
| ทนแทขวรบา        | ทชนกฉิยคั      |
| ๑ อภิวันทนะลา    | วรราชฤษี       |
| ชกัจากจรลั       | ชุกุทยานนริศลา |
| ๑ ชเสกัขยรบาทร   | วรราชรดา       |
| คณะหม่อมมา       | ชนแห่งกระไล    |
| ๑ กัลกรุงชสถิต   | ณวิจิกรมไท     |
| สุวิยาธิปไตย     | บุลราชศฤงคาร   |
| ๑ วรชคนริน       | ทรขัณนรสถาน    |
| ชกัทรงอภิบาล     | วรธรรมจริยา ๑  |

- ๑๕ จอมปราบดาประพาศวิวิภัย จตุพิณสังคหา  
 ในทมนุ่รานรประชา ยริยัทธกรุงไกร
- ๑๖ อนึ่งทรงสถิตณวรวรรณ กุศลกรรมมดไพ  
 บูลท้าวขตั้งพระฤไทย จะผลกุงกุศลผล
- ๑๗ รักษาธโยสถยชาติ วรรณาดธโสภณ  
 แล้วผ่องพระไทยศุภกมล อภิเพ็ชรระบะกอบขรรพ์
- ๑๘ ทวาทศณพรตสุริยพงศ อทำรงระบอบบรรพ์  
 สิบสองณขทพจนร่าพรณ บิตุราชธตวิสัยสน
- ๑๙ ล่วงกาลขนานทิวสรววย ศศิเพ็ญณอำพร  
 เต็มควงกลลอบนภขจร กัลลยณวิสัย
- ๒๐ เสรีจสรงสุคนธวรกลิน มุระธาภิษิตศรี  
 สังขกรทกัศรขรพิธิ วรราชสรงสนาน
- ๒๑ เสรีจสรงประทับพระวรอาสน ฌประสาทมโศฬาร  
 เข็องขนพระมณจิริพิมาน อภิเข็มณชัยุช

- ๑๕
- ๑ ท้ายบุญยุเรภาวะประกอบ และระบอบมทิสร์  
ภพนัชทรงคุณขวร ราชธรรมจรรยา
- ๑ ทิพยจักรสถิตกนิรสมุท บวิสุทธิคุ โฉฬาร  
ปราจิณโลกบุรพทิตา จิตรที่สถิตสถาน
- ๑ ผุคพันชลาสถิตระเชตร กัษระเวคณคักคณานค  
ลอบเลอนพ โยมจรทยาน กัสถิตคองบัญญัติ
- ๑ ท้ายเคชอภักยกุลผล นิรมลมทิสร์  
บันกาลคระหนกคุณขวร ทิพยจักกัคินมา ๑
- ๑๖
- ๑ ฝางองคัสมเค็จราชา เอกราชมหา  
ขพิตรผู้ผ่านฉริณ
- ๑ เขี่ยมบัญญัติทอกทฤษฏี บลทิพยจักรล  
ลาศมาโคยทอังกคณานค
- ๑ เลอนลอบเสมอบัญชรสถาน งามพร้อมคระการ  
ทังคุมแลก่าสมบุรณ



- ๑ พระไทยโสมนัสเพิ่มพูน ทัพยจักรท่อนสุญ  
เกิดขึ้นได้โดยขัรภนา
- ๑ ทรงพระคำวิหังจินดา คำเก่าเล่ามา  
จักรพรรดิราชมหิศร
- ๑ ย่อมมีจักรรัตนขวร มาโดยอัมพร  
สถิตหน้ามหาไพชยนต์
- ๑ ยักันจักรรัตนโสภณ ล่องลอยเวหน  
มาอยู่ตรงแกลแลเห็น
- ๑ ชรอยเราควรคู่จักเป็น จักรพรรดิรมเย็น  
คลอกเขตร้าวสาคร
- ๑ จอมภพมีจักรลโมสร ภิรมย์เฮมอร  
เฉวียงสพักพระสงษา
- ๑ เสกัจากวราสน์ยาตรา ทรงสุวรรณิงกา  
ระพระเค้าทองคำฮาไฟ

- ๑๑๑. โดยที่กัณฑ์ของข้าพเจ้าทั่วไท ทัณฑ์ของราษฎรในย  
ขประพรมน้ำสุคนธา
- ๑๑๒. ไสวรสรงทีพจักวรา ตรีศัพพะวาท  
ประสาทประสิทธิโองการ
- ๑๑๓. วรจักรงโยในสถาน ทั่วทิศพิศาล  
พิสัยเขตรค้ำวสากกล
- ๑๑๔. จงชนะทั่วทิศมณฑล ขาจร่ายบุญ  
อริราชศัตรูนา
- ๑๑๕. ทิพยจักรกลลอยเวหา ใคยศึกขรพา  
อันละบดสังขร
- ๑๑๖. ขรมจักรพรรดิราชภูธร เสกัรคัมนิกร  
เสนาสี่เหล่าตามไป
- ๑๑๗. วรจักรหยคอยู่สถานไกล ทรงค้ำทัพไชย  
ประเทศกันันไคยหมาย



- พิงเวณน้ำเมาตะวาง สุราเป็นทาง  
ที่ตั้งแห่งความประมาทใจ
- เวณเวรห้าอย่างจงโทษ ทั้งสี่อยู่ใน  
สุริยธรรมอันอุดม
- ก่อสร้างทางธรรมล้ำสม โดยคำนิยม  
นิเทศที่กล่าวสรวสอน
- ขรมจักรพรรดิภูธร แสดงธรรมขจร  
โอวาทแก่หมู่ชู้ตยา
- ซึ่งอยู่ในทิศบูรพา โดยตั้งพรรณา  
สังเขปข้อคำสำคัญ ฯ
- ๖ จักรอันเลิศกนิราคระไลบูรพทิศพลัน  
ทักษิณทิศจรล นคตา
- จักรพรรดิราชาชกเศด็จประเวศอนุสธา  
นะในค้ำวราจักร ะระไล



- ๑ มารับเสด็จวรวราชบพิตรคุณอุดม  
โดยจิตรชั้นชม ฤกษ์
- ๑ ราชวันตราชอนศาสนุสนธิกลศกั  
ศีลท้าวจิม ฤกษ์
- ๑ ทิพยจักรจากณสถานปวิมจรคลา  
สู่อครามา ฤกษ์
- ๑ ชั้นธานีธักย้ายพลจตุรงค์  
เนาที่ฉะเพาะตรง ฤกษ์
- ๑ ทรงสอนหมื่นวราชสมันตะธกะทนต์  
เขมฺยจะศีลก็เป็นหลัก ฤกษ์
- ๑ ทิพยจักรนำวราชชเทียวผจญ  
ท้าวแก้วแคนธราศ ฤกษ์
- ๑ ที่สุกแคนณสมุทสาครชลา  
แผ่เขตทั่วคณานา ฤกษ์ ๑

- ๒๓ จักรทิพย์กลับมาก็คืนนคร วรรณบวร  
 ทรงพระบัญชาจร กัลลชยสถิต
- ๑๑ คงอยู่ในปรางก็เป็นนิจ ขจรวรสถุญค์  
 จักรประเสริฐสถิตอิ อเวศตรี
- ๑๒ อิกเกิดดวงแก้วรัศวี วรรณมณิ  
 แสงสว่างที่ สถิตสถาน
- ๑๓ เมื่อราตรีมีศพอโยมมาน นิรศศิษพะพาน  
 กาพระขกก็ทาล นภาไสย
- ๑๔ ดวงแก้วมณิแสงสว่างไป สกลนครใน  
 กจอุไทยไซ วพิพรรณ
- ๑๕ ชมชื่นคิคว่าสว่างวัน นรชนิกอนันต์  
 ต่างก็ชวนกัน ประกอบการ
- ๑๖ แสงดวงมณิรัศวีชวัล ขจรคณอุฬาร  
 จอมนราบาล อชินชม

- |   |                             |
|---|-----------------------------|
| ๑ อนึ่งเกิดที่สักพิเศษสม<br>ควรวรรณรมย์     | บรรณอนอกม<br>ก่องศรี        |
| ๑ ชาวทั่วทั้งกายคชินทวิ<br>นามกรมี่         | ขรคนทีสัก<br>ประกาศคุณ      |
| ๑ ไปโดยเวทาสประเสริฐสุน<br>เกียรติเจริญจรูญ | ทรคชกัวิบูล<br>ธราคค        |
| ๑ อิกทั้งอัศวรกีโสภณ<br>เร็วก็ปานกล         | ชวนจรสลด<br>กระจักรผัน      |
| ๑ กายชาวพิศตรคำฉวีวรร<br>เผ่าตระกูลพันธ์ุ   | ฉวีวรรคคุณมหันต์<br>ฮาฮาไนย |
| ๑ นามกรรัตนามโนไมย<br>องค์อิปิไคย           | ภิรมยเหตุไทย<br>ก็สมบุรณ    |
| ๑ อิกนารีรัตนก็เพิ่มพุล<br>จสมยคัสุร        | อิภิตยจรูญ<br>ขปรีคา        |



- ๑ ทรงรูปพร้อมเบญจกัลยา อัครกรกมาร  
 แคนอุบคัสดา นะถินเคิม
- ๑ สัมผัสอ่อนละเอียดยกสั่งเสริม สุขททยะเคิม  
 พนลึงเพิ่ม พระเก็ยรทวิ
- ๑ อนงองค์เชษฐบุศกรประเสริฐศรี รคนคุณและมี  
 นามกรท ยรีนายก
- ๑ อิกขนจรนรคนคิดก ษณะชละณียก  
 อากะหัยชยก กัทลถวาย
- ๑ ครอบเจ็ครัตนาอภิปราย วรณและอิกมาย  
 บทชยายเคิม นิพนชสาร
- ๑ สรรเสริญจักรพรรดิภูบาล วิบุลคุณอุฬาร  
 แก้วกัเจ็คประการ อโพนลย
- ๑ พระจอมจักรพรรดินรินทร นราธิราชกัเพิ่มพุล  
 ลุโสภณณะไอสุรย์ ประจักษ์ทัวดโลกา
- ๑ ชกัารงพิภพสถิตย ประหนึ่งอิกรชากา  
 ภิบาลในพระภารา ขจกัภยทุกทวยชน

- |   |  |  |
|---|--|--|
| ๑ | สถิตในราชสมบัติ<br>ประมาณกาลก็จวบคด          | พิไชยฉัตรทองคำกล<br>พระชนมาพิราไลย       |
| ๑ | พระเชษฐบุษย์ครดวลยรัช<br>ชดชัยเนืองพระวงศ์ไท | ณสมบัติและเวียงไชย<br>อิราชเจ้าันรายาด   |
| ๑ | ก็เป็นจักรพรรดิองค์<br>ประมาณชกั้เนิ่นนาน    | ธำรงประเทศสถาน<br>สวรรค์คตินิราคลา       |
| ๑ | ชดชัยเนืองพระจักรพรรดิ<br>ผูกเงี้ยวภิพระเคชา | กระษัตริย์เจ็ดพระองค์มา<br>คดอศกั้วธราคด |
| ๑ | ก็ด้วยเหตุวิบุลยวัตร<br>พระกอบธรรมโสภณ       | ทวาทศกษัตริย์ผล<br>วิมลเลิศประเสริฐศวี   |
| ๑ | พระจอมอารยัประทานรส<br>จะให้เกิดสวัสดิ       | สุพจน์ธรรมาภิ<br>ภิบาลองค์กระษัตริ       |
| ๑ | ชเวศตรีประกอบกิจ<br>จะก่อเกิดพิพิชมชา        | พิพิธธรรมจรรยา<br>บุยววยงตำรงนาน ๗       |
-

---

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [๕๖๐๑-๑๙๔/๙๐๐/(๒)]

โทร. ๐-๒๒๑๙-๓๕๕๗, ๐-๒๒๑๙-๓๕๖๓

นางศรีนทิพย์ นิมิตรมงคล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พฤศจิกายน ๒๕๕๕

<http://www.cuprint.chula.ac.th>